

Kinga Tutak
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
kingatutak@interia.pl

TEKSTOWE FUNKCJE DWUKROPKA – NA PRZYKŁADZIE *DZIEJÓW W KORONIE POLSKIEJ* ŁUKASZA GÓRNICKEGO

Słowa kluczowe: interpunkcja polska XVII–XIX w., Łukasz Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*

Keywords: 17th–19th c. Polish punctuation, Łukasz Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*

Celem artykułu jest analiza wartości funkcjonalnej jednego ze znaków interpunkcyjnych w dawnym tekście. Jak wynika z badań zasobu drukarskiego tłoczni polskich XVI stulecia¹, znak złożony z dwóch kropek pojawiał się już w najstarszych drukach (w języku łacińskim), które opuściły oficyny Kaspra Hochfedera² i Jana Hallera³. Dwukropek występował również w polskich drukach z 1. połowy XVI w. sygnowanych przez Floriana Unglera⁴. Analiza kształtu typograficznego druków średniopolskich pozwala na wyprowadzenie tezy, że dwukropek stał się niezbędnym

-
- 1 Przedmiotem mojego zainteresowania są funkcje pełnione przez dwukropek w książce drukowanej w dawnej Polsce. Występowanie tego znaku w kodeksach rękopiśmiennych, zwłaszcza zaś jego stosunek do kropki stawianej w środkowej frakcji wiersza (zwanej *distinctio media*) czeka na opracowanie.
 - 2 Ioannes Glogoviensis, *Minoris Donati interpretatio*, Kraków 1503; Franciscus Niger, *Compendiosa ars de epistolis*, Kraków 1503; Ioannes de Dobczyce, *Opusculum de arte memorativa*, Kraków 1504 (PTSS: I).
 - 3 Johannes Łaski, *Commune Regni Poloniae Privilegium*, Kraków 1506; *Orationes ad Salvatorem nostrum* [...], Kraków 1506; *Rubricella Cracoviensis ad a. 1511*, [Kraków 1510] (PTSS: II, IV).
 - 4 Pseudo-Bonaventura, [*Meditationes vitae Christi*. Tł. pol. Baltazar Opec] *Żywoć Pana Jezua Krysta*, Kraków 1522; [Ioannes Sandecki, tzw. *Ewangeliarz* lub *Historie biblijne*, Kraków 1527–1528]; Stefan Falimirz, *O ziołach i mocy ich*, Kraków 1534 (PTSS: III, V–VII).

narzędziem w praktyce przestankowania i był chętnie stosowany przez wytwórców dawnej książki. Można go uznać za najbardziej charakterystyczny znak interpunkcji retoryczno-intonacyjnej, znak polifunkcyjny, który w szczególny sposób służył porządkowaniu materii tekstowej i odpowiedniemu gospodarowaniu nią (Tutak 2013: 175). Zdaniem Konrada Górskiego interpunkcja retoryczno-intonacyjna służyła „do takiego rozczłonkowania strumienia mowy, jakiego pragnął autor w razie, gdyby tekst miał być podany głosem” (1978: 241). Znaki przestankowe (*positurae*), a wśród nich dwukropek, pozwalały na wydzielenie w tekście segmentów uwzględniających rytmikę lektury (rozczłonkowanie intonacyjne) i potencjał treściowy przekazu (rozczłonkowanie znaczeniowe). W połowie XIX w. doszło do „gramatyzacji” interpunkcji (Bajerowa 1986: 49), tj. do zastąpienia przestankowania retoryczno-intonacyjnego interpunkcją syntaktyczno-logiczną. Znaki przestankowe miały odtąd odwzorowywać relacje składniowe i logiczne zachodzące w strukturze zdania. Dwukropek wraz ze zmianą zasady rządzącej użyciem znaków przestankowych zaczął tracić swoją rangę, dochodziło do wygaszania kolejnych funkcji tego znaku, co wiązało się ze stabilizacją i wzmocnieniem kilku innych. W niniejszym szkicu omawiam funkcje tekstowe dwukropka, jego „losy” w pięciu wydaniach *Dziejów w Koronie Polskiej* Łukasza Górnickiego⁵ od roku 1637 do roku 1855. Uwzględniam ponadto zbiory *Mów wybornych* z 1759 i 1784 r.⁶ oraz dwie wyekscerpowane z *Dziejów...* przemowy wydane w wersji łacińskiej i polskiej przez Kazimierza Rogowskiego w Wilnie w 1788 r.

Wybór *Dziejów...* jako podstawy źródłowej badań wymaga uzasadnienia. Po pierwsze, dzieło to miało kilka wydań, było popularne zwłaszcza w XVIII w., o czym świadczą edycje tekstów oratorskich wyekscerpowanych z *Dziejów...* Właśnie te różne wydania jednego dzieła stanowią wartościowy materiał badań związanych z praktyką przestankowania. Niestety, nie można porównać edycji *Dziejów...* z rękopiśmiennym oryginałem. Według Henryka Barycza rękopis znajdował się jeszcze do początku XIX w. na Warmii w księgozbiórce Ignacego Krasickiego, a zaginął w połowie tego wieku (2003: LX–LXI). Można przypuszczać, że Górnicki zastosował w nim własny system ortograficzny, który stworzył na potrzeby *Nowego charakteru polskiego* Jana Januszowskiego. Czy równie oryginalny był sposób przestankowania autora *Dziejów...*, tego nie wiadomo. Po drugie, *Dzieje...*, które powstały pod koniec

5 Analizie zostały poddane następujące wydania *Dziejów...*: I – Kraków 1637, II – Warszawa 1750, III – Warszawa 1754, IV – Warszawa 1805, V – Sanok 1855.

6 W przypisie na s. 39 wstępu do *Pism* Górnickiego Roman Pollak (1961) stwierdził, że wydane w 1784 r. w Wilnie *Mowy wyborne* zawierają wszystkie wyjęte z *Dziejów...* mowy. Okazuje się, że w obu zbiorach przedrukowano 11 mów, natomiast zabrakło oracji podkanclerzego koronnego Piotra Myszkowskiego przy oddaniu królowej Katarzyny Janowi Wazie w małżeństwo w roku 1562 (w wydaniu z 1637 r. s. 167–171). W zbiorze z 1759 r. zachowano kolejność mów przejętą z *Dziejów...* (mowy XX–XXX, s. 30–84), w wydaniu z 1784 r. kolejność mów została zmieniona (mowy I–XI, s. 1–106).

życia Górnickiego, uznawane są za kronikę-pamiętnik⁷ (Kaczmarek 1966: LXIII), ale oprócz partii narracyjnych, anegdotyczno-historycznych, zawierają rozbudowane partie retoryczne, to jest przemowy⁸, w których – jak wykazały badania przemów dedykacyjnych (Tutak 2013) – dwukropek odgrywał bardzo ważną rolę. Jako znak retoryczny sygnalizował odbiorcy, jak powinien rozumieć tekst i w jaki sposób mógłby go wygłosić (ibid.: 175).

Dzieje w Koronie Polskiej wyszły spod pras drukarskich Andrzeja Piotrkowczyka w 1637 r., w czasie, który uznaje się za okres dojrzałości interpunkcji staropolskiej (Godyń 2009: 217). Sposób przestankowania, wyrosły z praktyki skryptyjnej i kancelaryjnej, został przejęty przez nowych wytwórców książki, tj. drukarzy. Przyniesli się oni do rozwoju i normalizacji systemu interpunkcyjnego (por. Juda 2001). Także drukarze działający na ziemiach polskich dbali o to, by sposób przestankowania odpowiadał zmianom zachodzącym w pisowni polszczyzny. Z drugiej strony wiek XVII to okres „interpunkcyjnej ciszy w Polsce” (Foremniak 2014: 101) związany z nieobecnością polskich teorii przestankowania. Pierwsze uwagi o charakterze normatywnym pojawiły się dopiero w 1770 r. w podręczniku Walentego Szylarskiego zatytułowanym *Początki nauk dla narodowej młodzieży to jest Grammatyka języka polskiego ucząca, a tym samym pojęcie obcych języków jako: łacińskiego, francuskiego, niemieckiego, włoskiego i innych, ułatwiająca*. Pozycja dwukropka wśród innych „znaków ortograficznych” (Szylarski) czy „znamion pisarskich” (Kopczyński) stała się przedmiotem odrębnego opracowania, w tym szkicu przywołałam uwagi Feliksa Bentkowskiego, autora traktatu *O znakach przecinkowych w piśmie czyli znakach pisarskich* (1830), pierwszej polskiej monografii w całości poświęconej interpunkcji (Foremniak 2014: 164). Bentkowski przypisał dwukropkowi wartość funkcjonalną ze względu na rozczłonkowanie intonacyjne i znaczeniowe przekazu. Według niego dwukropek odpowiadał średniemu przestankowi, a więc dłuższemu niż ten, który sygnalizowały przecinek i średnik, ale krótszemu niż pauza wyznaczana przez kropkę (Bentkowski 1830: 34). Względy treściowe zadecydowały o tym, że dwukropek znalazł się w klasie „znaków rozłączonych pomysłów i całych wyobrażeń” (ibid.: 36). Funkcji tekstowych dwukropka dotyczy paragraf siódmy (s. 52–64)⁹. Bentkowski

7 Por. inne propozycje związane z przyporządkowaniem genologicznym dzieła Górnickiego: pamiętnik anegdotyczny (Barycz 2003: XLII; DDP 2000: 507), pamiętnik historyczny (Pollak 1984: 226), „historia moich czasów” (Lichański 1998: 75).

8 Zdaniem Aleksandra Małeckiego wypełniają one ponad 1/3 dzieła (2010: X).

9 „1) Jeżeli po okresie lub propozycji, która sama przez się wystawia sens zupełny, dodaje się inna propozycja, bądź jako wniosek, służąca do rozszerzenia, rozwinięcia lub objaśnienia pierwszej, bądź jako wyobrażenie oddzielne, współrzędne, a najczęściej podrzędne: natenczas po propozycji pierwszej kładzie się dwukropek. [...] 2) [...] Część pierwsza okresu złożonego, czyli poprzednik, oddziela się od drugiej średnikiem. Lecz jeżeli jedna z tych części, albo też obie zawierają dwa lub więcej członków, podzielonych na części podrzędne: przedzielamy natenczas owe części kommą, czyli przecinkiem; członki pojedyncze tak poprzednika, jak następnika odznaczamy średnikiem; między częścią zaś pierwszą a drugą całego okresu, kładziemy dwukropek. [...] 3) Gdy

wprawdzie nie podał jednej głównej zasady użycia tego znaku przestankowego, ale z zamieszczonych w traktacie przykładów i z dołączonego do nich komentarza można wywnioskować, że ta podstawowa funkcja dwukropka polegała na odsyłaniu równocześnie w przód i w tył po linii tekstu, co sprzyjało wiązaniu członów okresu retorycznego zwanych kolonami lub membrami. Człony te rozwijały się w *protasis* (poprzednik) i *apodosis* (następnik), rola dwukropka zaś sprowadzała się do wydobywania i podkreślania ich jedności semantycznej, kompozycyjnej i intonacyjnej. Interesująca może być również próba dookreślenia funkcji cząstkowych¹⁰ dwukropka, pełniących przez ten znak w retorycznym okresie.

Dwukropek sygnalizował przejście od ogólnie zapowiedzianego tematu, wątku myślowego do jego rozwinięcia w postaci:

– uzupełnienia (u F. Bentkowskiego „rozszerzenia”):

(1) Koronował ją Książdz ten Arcybiskup Dzierzgowski chorą; i taż choroba potym żywot jej odjęła. Przy której Koronacyjej był Książdz Zebrzydowski Kujawski Biskup / i inszy Biskupi / i Senatorowie / jako się wspomniało wyszej: a po Koronacyjej odprawił się Hołd Książdz Lennych (Górnicki 1637: 43)¹¹.

Tam dnia trzeciego / Książdz Podkanclerzy Króla przy bytności Wojewody Wileńskiego witał / i my wszyscy słudzy jego: a po witanu poselstwo na pokoju sprawował (ibid.: 61).

Posel tylko Moskiewski Sukin odprawion na nim [na sejmie lubelskim 1554 – K.T.] / który był przyjechał słuchać przysięgi Królewskiej / którą się przymierze do kilka lat utwierdzało: podawał ten Posel imieniem Kniazia Moskiewskiego pewne kondycyje / a to najpierwsza była / żeby mu Król dawał tytuły wysokie / za czym wieczne przymierze uczynić chciał (ibid.: 119).

– uszczegółowienia („rozwinięcia”):

(2) Ale Pan Bóg onej cnotliwej a świętej Królowej Elżbiety żony jego długo na świecie mieć nie chciał: umarła w Wilnie tegoż roku / i tam pochowana (ibid.: 13).

się zapowiada wyliczenie; po ostatnim wyrazie takowej propozycji, kładzie się dwukropek. [...] 4) Kładzie się dwukropek, gdy się przytacza wprost cudze słowa, albo na kształt cudzych wyrazów” (Bentkowski 1830: 52–59).

10 Przy ustalaniu funkcji dwukropka wychodziłam od analizy kontekstów, w których dwukropek występował w pierwodruku i w kolejnych edycjach. Konteksty te można było ująć w kilka grup wydzielonych głównie na podstawie kryterium semantycznego, co odpowiada charakterowi interpunkcji retoryczno-intonacyjnej. W badaniach postępowałam więc od dwukropka, jego tekstowego poświadczenia do funkcji. Po ustaleniu i scharakteryzowaniu owych funkcji można zmienić kierunek analizy: od funkcji do znaku, który ją pełni. Takie badania warto podjąć, ponieważ pokazałyby, jaka była wariantowość interpunkcyjna w tym zakresie i na ile używanie dwukropka w omawianych funkcjach było systemowe.

11 Przykłady materiałowe podaję w transkrypcji, natomiast zachowuję zgodną z oryginałem interpunkcję i pisownię wielkich liter oraz wyróżnienia kursywne tekstu.

Miedzy wszystkimi co gonili / największy dank odniósł / i pierwszy klejnot wziął / Koniuszy Książęcia Pruskiego / com go wyższej wspomniał: który na Hełmie niósł trzewik białogłowski (ibid.: 65).

Rychło barzo po tym Edykcie / wyprawiła przed sobą Królowa Wilgę / Starostę Ostrołęckiego / z wozy skarbnymi / nałożonymi srebrem / złotem / i drogimi klejnoty: których wozów było dwadzieścia i cztery / a w każdym poszosne woźniki (ibid.: 139).

– uzasadnienia („objaśnienia”):

(3) Tu krzyknęli Kolegiaci / źle mówisz niebogo / obacz się: są Proroctwa o tym / iż miał Pan Bóg na świat posłać Syna swego / i miał być ukrzyżowan za grzechy nasze [...] (ibid.: 7–8).

Nadto, ani się to Królowi godzi łamać przysięgę żenie, ani nam żebyśmy go do tego wieść, ani wciągać gniew Boży na tę Koronę mieli: gdyż dla przestępstwa Królów, zwykł Pan Bóg Poddane znacznie karać¹² (ibid.: 32).

Niż to wesele doszło / taką miał sprawę Król / iż Maksymilian Król Czeski / miał być siostrę swą Królową tę prowadzić: i dlatego niż do Krakowa przyjechała / rozkazał był Księdzu Podkanclerzemu Król / żeby kogo swego przeciwko posłał / który by dał sprawę / jeśli Król Czeski jedzie / czy kto inszy z Królową (ibid.: 66).

Dwukropek wydobywał antytetyczny charakter sąsiadujących z sobą segmentów (4), relacje przestrzenno-czasowe (5), przyczynowo-skutkowe (6) i wynikania (7) zachodzące między członami treściowymi okresu:

(4) Przeto poczęli znowu pragnąć Sejmu / o który napomniał Dzierzgowski Arcybiskup Króla: ale Królowi nie zdało się go złożyć / dla przeszłego na Sejmie nieusznanowania osoby swojej (ibid.: 34–35).

Ty / ty / któryś Biskupstwo kupił / (na co Biskup / iż sprzedajne było) nie przewidziesz tego / ani ci którzy cię posłali / iżbych ja jechać nie miała: pojedę / pojedę / a rada ujrzę kto mię hamować będzie (ibid.: 136).

Owa tym zamknął / żeby się Król nie rozmyślał / a dał w imię Pańskie / Królownę Katarzynę w Stan małżeński święty / a tym fortunniejsza będzie Królowna Jej M. niż insze jej Siostry / iż pójdzie za tego / kogo widzi: One za te iść musiały / którym się przypatrzeć nie mogły (ibid.: 166).

(5) Rychło potym Król sam do Krakowa przyjechał: a zwoławszy Senatorów do siebie celniejszych / Posły do postronnych Panów / i czas pogrzebu / nazajutrz po świętym Jakubie / nazaczył (ibid.: 2).

12 Kreska ukośna występuje w tekście *Dziejów...* z 1637 r. utrwalonych czcionką gotycką (szwabachą). Odpowiada jej przecinek we fragmentach wydrukowanych łącznie kursywą w utworze de-dykacyjnym i w przytoczeniach bądź antykwą w wyrazach zapożyczonych).

Zgodzili się wszyscy na to / co im Król podał: za czym posłan do Ferdynanda Króla / naprzód Książd Wilamowski / który potym był Kamienieckim Biskupem / a za nim insze wielkie Posły / Biskupa / i Wojewody wyprawiono (ibid.: 10).

Król młody jachał sam do Litwy / i w Wilnie mieszkał / a Król stary z Królową / i z Królową młodą / ujachał do Zatora / gdzie trochę zmieszawszy / jachał zasię na insze miejsca umykając się przed powietrzem / aż na koniec w Wielowski blisko Sandomierza na onej stronie Wisły stanął: tam przez wszystko powietrze mieszkał (ibid.: 11).

Przeciwo Królowej wysłał Król Ks. Płockiego Noskowskiego / i Szremskiego Wojewodę Płockiego / aż do Ołomuńca: gdzie Królową przyszlą ci Panowie witali / i prowadzili aż do Krakowa (ibid.: 63).

(6) Miał Król Zygmunt od Cesarza Karła Vellus Aureum, dawno sobie na znak Braterstwa posłane: które iż po śmierci tego który je miał / do Podskarbiego tego Bractwa / abo do starszego Brata odesłać była powinność: Pana Stanisława Ostroroga / który Kasztelanem Międzyrzeckim umarł / z tym do Cesarza Karła / a do Węgier do siostry Królowej Węgierskiej Izabelle / Książdza Filipa Padniowskiego Sekretarza / [...] z poselstwem pełnym miłości / i do inszych Panów Chrześcijańskich na pogrzeb prosząc / posłał (ibid.: 2–3).

Z Warszawy Król z Królową Boną / i z Królową Młodą jachał do Brześcia / na Sejm Litewski na który przyjechał też Król August z Wilna / i stał w dworze Biskupa Łuckiego za Muchawcem: bo na Zamku dla niego stanie być nie mogło (ibid.: 12).

A gdy widzieli Posłowie za pierwszą prośbą stateczny umysł Królewski / że przysięgi łamać żenie nie chciał: po wtóre rozkazali / żeby Piotr Boratyński uczynił do Króla nową prośbę (ibid.: 17).

A iż ze wszystkim hurmem do dworu Biskupiego przyść chciał: Biskup obawiając się jakiego rozruchu / kazał wrota wielkie zamknąć / a za wroty przeciwo ulicy kilka działek zatoczył (ibid.: 45).

(7) Widział mądry Pan / Rakuski dom być możny / k'temu w sąsiedztwie: przeto wziął to przed się / żeby w nim ożenił syna z córką Króla Ferdynanda (ibid.: 10).

Księżna już się była tak opatrzyła w ludzie / w strzelbę / i żywność / iż gwałtowi bronić się chciała: Przeto naprzód niż co / wodę Starosta jej odjął / bo rurami szła do Klasztoru / za czym niepomału była Księżna ściśniona (ibid.: 152).

Tę kartę gdy Królowi przyniesiono / nie tak Król / jako my wszyscy byliśmy w niemałym strachu: Zatym każdy z nas rozmaitemi sposoby wywiadaował się / kto by kogo w nocy na moście / abo u wrót widział (ibid.: 159).

Człon następujący po dwukropku mógł stanowić podsumowanie uwag i przemyśleń realizowanych w tekście poprzedzającym:

(8) Panowie mieli niemałe poczty / a Dwór Królewski / i wielki był / i barzo piękny / ludzi zacnych / i osobliwych. Panowie ci byli / Biskup Krakowski Zebrzydowski / Biskup Kujawski Drohojewski / Biskup Płocki Noskowski / [...] Wojewód inszych / i Kasztelanów było dosyć / i Urzędników: tak iż wszytek Poczet przechodził pięć tysięcy ludzi / okrom pocztów Książąt / Pruskiego / i Pomorskiego / którzy potym przyjachali (ibid.: 51–52).

Czego gdy się dowiedziała Królowa / posłała do Króla Królową Węgierską / z wielkim narzekaniem / iż się jej gwałt dzieje od tego, którego ona w żywocie nosiła, i siła ucierpiała; od tego, który cokolwiek na świecie dobrego ma, od niej ma; od niej żywot; od niej i Stolicę Królewską: za co wszystko miasto pocziwości powinnej, i obmyślania wszelakiego dobrego matce swej, a to jeszcze w niewolę ją bierze¹³ (ibid.: 137).

Według F. Bentkowskiego segment dodany po dwukropku mógł realizować „wyobrażenie oddzielne, współrzędne, a najczęściej podrzędne” (1830: 52). Również w tekście *Dziejów...* z 1637 r. występują takie okresy retoryczne, w których dwukropek reprezentował w większym stopniu walor dzielenia niż wiązania. Oto wybrane przykłady:

(9) [Zygmunt I Stary – K.T.] wziął to przed się / żeby w nim ożenił syna z córką Króla Ferdynanda / za którym córka Króla Władysława Węgierskiego była: i przelożył rzecz tę Senatorom / powiedziawszy im swój umysł (ibid.: 10).

Na to poselstwo Biskup wskazał / iż przez sługi swoje da odpowiedź: i wnet potym posłał kilku sług swoich / między którymi byłem i ja (ibid.: 45).

Odpowiedziała / wierzę w tego Boga / który wszystko stworzył / co widzimy / i czego nie widzimy: który rozumem człowieczym ogarniony być nie może / a dobrodziejstw jego / i my ludzie jesteśmy pełni / i wszystkie rzeczy na świecie: roszerzała to potym dosyć długo / wyliczając moc Bożą / i jego dobrodziejstwa nie wymówione (ibid.: 7).

W pierwszych dwóch przykładach dwukropek wyznacza granicę między kolonami (zdania) upodrzędnionym i nadrzędnym, w trzecim oddziela przytoczenie¹⁴ od tekstu, przy czym nie jest to wprowadzenie, choć składniowo wiąże się z wypowiedzią przytoczoną dzięki zaimkowi anaforycznemu *to*¹⁵. Ostatni w serii (9) przykład pochodzi z zapisu umieszczonego pod rokiem 1539, przedstawiającego sprawę judaizantki Malcherowej (właściwie Melchiorowej z Zalaszkowskich Wajglowej). Relacja z jej procesu przyjęła w *Dziejach...* formę dialogu, dynamicznej wymiany zdań między oskarżoną a „kanonikami i kollegiatami”¹⁶. Interpunkcyjnymi wyróżnikami

13 Przytoczenie utrwalone kursywą.

14 W rozumieniu Wojciecha Górnego (1966), inaczej *oratio recta*, mowa niezależna.

15 Na taką funkcję dwukropka zwrócił uwagę F. Bentkowski (1830: 60).

16 Tj. członkami Kolegium Większego Akademii Krakowskiej.

wypowiedzi przytoczonych (czterech) są ukośnik (dwa razy) oraz dwukropek (także dwa razy):

Postąpiono zaś dalej w pytaniu: a wierzysze w Syna jego jedyne Jezusa Chrystusa Pana naszego / który się począł z Ducha świętego / etc. Ona na to: a nie miał-ci Pan Bóg ani żony / ani Syna / ani mu tego potrzeba (ibid.: 7).

A oto inne przykłady świadczące o tym, że dwukropek nie stanowił obligatoryjnego wskaźnika przytoczenia:

- zapis z roku 1559 dotyczący kradzieży pieczęci, dialog między Górnickim i Filipem Padniewskim, podkanclerzym koronnym:

[...] jał się przede mną uskarżać nieszczęścia swego. Jam powiedział / nie frasuj się W.M. nałóż jedno W.M. z Komornemi / da Król inszą Pieczęć urobić: nie tę trochę srebra / rzekę / W.M. dano / ale Urząd / którego nikt W.M. wziąć nie może. Na to Książdz / a jakoż to mnie nakładać z Komornemi / a Pan Trzebuchowski Podkomorzy nie barzo na mię łaskaw / a kłaniać mi się też jemu nie chce: k'temu jest on wszytek tej tam strony / która Królem włada / a mnie tu za Pisarza tylko mieć chcą / iżbych pisał i pieczętował / co oni zjednawszy rozkażą. Jam rzekł: (a widziałem z Włoch tego roku wtóry kroć przyjechawszy / że Pan Trzebuchowski począł wypadać z łaski) Już rzekę / M. Księżę / kto inszy w łasce / niż Pan Trzebuchowski: pyta Książdz kto; powiedziałem iż Dulski / którego / rzekę / każesz-li W.M. wnet go do W.M. przywiode; (a był Dulski wielkim przyjacielem [...]) Książdz rzecze: barzo rad mu będę (ibid.: 145).

- mowy (choć zostały wydzielone w akapity¹⁷ i wyróżnione graficznie przez zmianę czcionki ze szwabachy na kursywę¹⁸); po „wprowadzeniu wskazującym” (Górny 1966: 389), które zapowiada i identyfikuje wypowiedź przytoczoną, występuje kropka¹⁹, por.:

Piotr Boratyński [...] w te niemal słowa mówił. (Ibid.: 17).

Rzecz uczyniwszy od nas Książdz Jan Przerębski [...] tymi niemal słowy. (Ibid.: 37).

Arcybiskup [...] taką do Króla rzecz uczynił. (Ibid.: 41).

[Kancelrz koronny – K.T.] tak na rzecz Kasztelana Krakowskiego odpowiedział²⁰. (Ibid.: 117).

Szedł tedy Książdz Krakowski do niej / i na kształt tego mówił. (Ibid.: 128).

17 Z wyjątkiem odpowiedzi Samuela Maciejowskiego na przemowę Piotra Boratyńskiego (s. 31–32).

18 Z wyjątkiem dwóch przemów Stanisława Czarnkowskiego (s. 68–94) i Adama (?) Odachowskiego (s. 94–113) poświęconych sprawie Halszki z Ostroga i Dymitra Sanguszki.

19 Zastąpiona dwukropkiem dopiero w wydaniu z 1855 r.

20 Tu dwukropek pojawia się już w edycji z 1805 r.

W XIX-wiecznych edycjach *Dziejów*, zwłaszcza w wydaniu sanockim, dwukroppek sygnalizował wprowadzenie nie tylko mowy niezależnej, ale także mowy zależnej²¹, o czym świadczą dwa ostatnie w tej serii przykłady:

(10) [...] rzekł król: zostawcie też co ganić, mili panowie (Górnicki 1855: 9).

[...] rzekł Król / zostawcie też co ganić (Górnicki 1637: 13).

A tu dopiero król sam temi krótkimi słowy rzecz tę skończył: „Co się stało, odstać się nie może [...]” (Górnicki 1805: 311; 1855: 22).

[...] rzecz tę skończył. *Co się stało, odstać się nie może* [...] (Górnicki 1637: 33).

Taką mowę Lipomanową gdy poczuli ludzie, mieli go w wielkiej nienawiści i pokątnie pisali przeciwko niemu, ale on najmniej tego sobie nie ważył dając się słyszeć: „umiałbych ja, prawi, na to odpisać, ale nie chcę w tem szukać tej sławy, żebych miał lepiej umieć łąać, niż mój nieprzyjaciel [...]” (Górnicki 1805: 407; 1855: 85–86).

[...] ale on najmniej tego sobie nie ważył / dając się słyszeć; umiałbych ja / prawi / na to odpisać [...] (Górnicki 1637: 120).

Królowa na to odpowiedziała: „iż rady biskupiej w tej sprawie najmniej nie potrzebuje, bo się na wszystko dobrze rozmyśliła a iż jej po wszystkim nic, gdy zdrowia nie będzie [...]” (Górnicki 1855: 98).

Królowa na to powiedziała / *iż rady Biskupiej w tej sprawie najmniej nie potrzebuje* (Górnicki 1637: 134).

Do księdza Przerębskiego, podkanclerzego, nie posyłała, wiedząc co przedtem w radzie mówił i co (odprawiwszy zdanie swoje) rzekł do tych, podle których siedział – jako: *ażby mu zaraz pieczęć z głową zdjęto, tużby jego pieczęcią literas passus królowej pieczętować miano* (Górnicki 1855: 100–101).

[...] rzekł do tych / podle których siedział; jako *ażby mu zaraz pieczęć z głową zdjęto* (Górnicki 1637: 138).

W swoim opracowaniu F. Bentkowski zalecał stosowanie dwukropka nie tylko wtedy, „gdy się przytacza wprost cudze słowa, albo na kształt cudzych wyrazów” (1830: 59), ale i wówczas, „gdy się zapowiada wyliczenie” (ibid.: 58). W edycji z 1637 r. oraz w wydaniach XVIII-wiecznych dwukropek jako znak stawiany przed

21 Należy odnotować, że w *Dziejach*... często następuje przejście od mowy zależnej do niezależnej w granicach jednego okresu, por. „[...] ozwał się ten kto chodził / a spytany / i to powiedział / że widział gdy kartę na wrota przylepiano / lecz kto by to był / nie wiem prawi / ale poznałbych / w twarz go widziawszy” (Górnicki 1637: 159); „[...] Jan Przerębski [...] tego roku umarł / o którym Królowa Bona [...] to mawiała we Włoszech / iż tylko jeden Przerębski znalazł się miłośnik Króla / i R.P. bo drudzy / prawi / gdybych była Syna u nich kupić chciała / wzięliby byli zań pieniądze” (ibid.: 173).

wyliczeniem jest używany sporadycznie i niekonsekwentnie. Natomiast w *Dziejach...* z XIX w., przede wszystkim w wydaniu Kazimierza J. Turowskiego, dwukropek jest jedynym znakiem interpunkcyjnym, który zapowiada wyliczenie, por.:

(11) Zgodzili się wszyscy na to, co im król podał; zaczem posłan do króla Ferdynanda naprzód książdz Wilanowski, który potem był kamienieckim biskupem, a za nim in-sze wielkie posły: biskupa i wojewody wyprawiono (Górnicki 1855: 7).

[...] in-sze wielkie Posły / Biskupa / i Wojewody wyprawiono (Górnicki 1637: 10).

A z królową przyjechał margrabia brandenburski Jerzy, brat książeńcia pruskiego; biskupi: ołomuniecki i wrocławski, więc graf z Salmu komorny, radny pan Ferdynandów i siła in-szych książąt i panów (Górnicki 1855: 7).

[...] Jerzy / brat Książęcia Pruskiego: Biskupi / Ołomuniecki / i Wrocławski:²² więc Grof z Salmu Komorny (Górnicki 1637: 10).

[...] potem starą radę do pierwszej władzy wrócono a około książąt: starego, który już był zdzieciniał przez lata, i młodego, który nie dorósł, dobry porządek uczyniwszy, panowie komisarze z Królewca wyjechali (Górnicki 1855: 130–131).

[...] a około Książąt / starego / który już był zdzieciniał prze lata / i młodego [...] (Górnicki 1637: 181).

Te wojska Turek dlatego był wyprawił, iżby przekopali górę, którą zowią Perewołoża, żeby te rzeki: Wołcha i Don zejść się mogły (Górnicki 1855: 133).

[...] iżby przekopali górę / którą zowią Perewołoża / żeby te rzeki / Wołcha i Don / zejść się mogły (Górnicki 1637: 185).

Dwukropek odgrywał szczególną rolę w przemowach, w których stawał się ważnym narzędziem w służbie retorycznego ukształtowania tekstu. Za charakterystyczną cechą składni retorycznej uznaje się paralelizm syntaktyczny członów (Kalicki 1965; Wierzbicka 1966), któremu towarzyszy paralelizm intonacyjny służący rytmi-zowaniu potoku mowy. Znaki interpunkcyjne, w szczególności ukośnik, przecinek i średnik, wydobywały paralelizm elementów składniowych – wewnątrzdzaniowy i międzydzaniowy, por.

K'temu więcej na to ludzie patrzeć i dłużej to pomnieć zwykli, co przełożeni abo nad prawo, abo nad zwyczaj, abo z osławą Państwa swego uczynią; niż na to, co ku sławie, ku pożytku, ku rozmnożeniu państwa wykonają: tak iż co byś kolwiek W.K.M. uczynił dobrego Koronie na potym, bądź Zwycięstwem nad nieprzyjacioły; bądź rozszerze-niem Państwa; bądź Zebraniem skarbów; bądź przyczynieniem wolności; wszytko to straciłoby swój przyrodzony smak, a pocięchy by nam nie przyniosło [...] (Górnicki 1637: 29–30).

22 W tym fragmencie dwukropek nie wprowadza wyliczenia, lecz sygnalizuje współrzędne grupy nominalne tworzące szereg.

Dwukropek również taką funkcję pełnił, ale przede wszystkim podkreślał paralelizm członów zdaniowych tworzących zestroje. Chodzi o paralelizm całych zdań, ale, jak pisze Tadeusz Kalicki (1965: 215), musiały to być zdania o tej samej funkcji składniowej, połączone wzajemnie tym samym stosunkiem albo współrzędności, albo podrzędności. Oto wybrane przykłady:

(12) Rozumiem, że nikogo tak słabego wzroku w Państwach W.K.Mci nie masz, który by tego nie widział: nikogo tak nieważnego, który by Dobroczynności W.K.M. Rzeczypospolitej oświadczonych, wielce nie był wdzięczen (Górnicki 1637: 3v).

A Dymitr snadź Konstantego sprawą / i doświadczeniem: Ostafieja dzielnością a męstwem: Świerczowskiego radą / i trwałością: Pretwica skorością / a czułością przeszedł²³ (ibid.: 86).

[...] Pan Czarnkowski na nienawiści / w którą Księdza Dymitra wprawić chce / wszystkiej swojej rzecz zasadził: nie osądzonemu / już on osądził /²⁴ nie przekonanego / na gardło / i na cześć skazał: we wszystkim żywocie Księdza Dymitrowym najduje przyganę (ibid.: 96).

Ja powiem rzecz po prostu: Waszę K.M. Pana mądrego uczyć nie potrzeba / jako to osądzić masz: pokażę iż gwałtu Książ Dymitr uczynić nie mógł: pokażę iż go nie uczynił: pokażę iż ani boju / ani łupiestwa na Ostrogu nie było (ibid.: 99).

[...] *jako obfite źródło nie jest prze to mniejszej chwały, iż samo od siebie płynie, a wody niskąd w się nie bierze: jako słońce nie jest prze to podlejsze, iż samo od siebie jasność daje, a jasności nie bierze znikąd [...]* (ibid.: 118).

Powyższe przykłady świadczą o tym, że paralelizm służył podkreślaniu podobieństwa (treściowego, kompozycyjnego) członów okresu, ale mógł też służyć przeciwstawieniu elementów treści (por. Rospond 1961; Wierzbicka 1966). Omawiając funkcje dwukropka w partiach narracyjnych, anegdotyczno-historycznych *Dziejów...*, zwróciłam uwagę na to, że ten właśnie znak przestankowy sygnalizował przeciwstawność sąsiadujących z sobą kolonów. W partiach retorycznych również odgrywał tę rolę, o czym świadczą wybrane przykłady:

(13) *Nie pytał się on wielki Król, Ociec W.K.M. o bogactwie, nie pytał jako która ziemia obfita jest, i którym by sposobem przyść ku zhołdowaniu onej: nie pytał się o pociechach, ani która rozkosz przed którą przoduje: ale się pytał o tym, co by było pocziwe ze wszystkich stron jemu, Koronie tej, i nam wszystkim poddanym jego* (Górnicki 1637: 18).

23 W powyższym przykładzie zagęszczenie symetrycznych kolonów realizujących schemat *Dymitr przeszedł kogoś czymś* wspiera figura retoryczna zwana hypozeugmą.

24 Począwszy od wydania z 1750 r. do edycji z 1805 r. ukośnik zastąpiono dwukropkiem.

Nie wspominam, M. Królu, jakie szkody Koronie urość mogą ze chciwego Pieczętarza: lecz to powiadam, iż taki Pieczętarz sługą dobrym W.K.M. i R.P. być nie może. Co bacząc Książdz Maciejowski, chciwy bogactw nigdy nie był: chciwym był sławy W.K.M. sławy tej Korony, na co hojnie wydawał (ibid.: 37).

Spokojne do tych czasów, M. Królu, miałeś Państwo swoje: tą rzeczą samą uczynisz je W.K.M. niespokojne (ibid.: 42).

Paralelizm członów połączony z kontrastowym zestawieniem elementów treści w granicach jednego okresu retorycznego wpływał na kształt językowy i stylistyczny mów, wzmacniał ich sugestywną argumentację. Już Arystoteles uznawał taki sposób kształtowania wyводу za przyjemny, gdyż

bardzo łatwo pojąć znaczenie kontrastujących myśli, zwłaszcza gdy występują obok siebie, a również dlatego, że robi wrażenie logicznego argumentu: umieszczając bowiem obok siebie dwa przeciwne wnioski udowadniasz fałsz jednego z nich. Taka jest natura przeciwstawienia (Arystoteles: 33).

Górnicki wykorzystywał określony typ antytezy, który uwypuklał przeciwieństwo, wysuwał je na pierwszy plan: „nie A, ale B”. Ten typ antytezy występował często w zretoryzowanej prozie renesansowej, między innymi u Jakuba Wujka, Cypriana Bazylika, Szymona Budnego (Wierzbicka 1966: 126). Pojawia się on również w poniższych przykładach, charakterystycznych dla przemów Górnickiego. Chodzi o te okresy, w których *doksa* zostaje przeciwstawiona *episteme*:

(14) *Zda się Najaśniejszy a M.K. mało potrzebna z strony tej, iż W.K.M. sam przez się poczuć się w powinności swej masz, prośba nasza: ale my onę za nader potrzebną być rozumiemy, ponieważ na tym, iżbyś ją W.K.M. do uszu swych Pańskich przypuścić raczył, zdrowie Korony tej, uczciwe osoby W.K.M. dobre nas wszystkich zawisło (Górnicki 1637: 17–18).*

Rozumiemyć to my M. Królu, iż ta cna Pani, jest uraczona od Boga wszystkimi cnotami, uczciwością, świętobliwością: Rozumiemy iż się w niej wszystko to najduje czego potrzeba w Królewskiej żenie: lecz iż ona stanem W.K.M. równą nie jest; iż się to bez rady Koronnej, bez wiadomości tych na których należy, stało; żoną W.K.M. a Królową Polską być nie może (ibid.: 23).

Zda się to komu rzecz mała, i mało należna do wolności naszej: ale kto w nią pilnie wejrzzy, obaczy to, iż wolność Korony Polskiej, wielki by tym szwank wzięła, gdziebyś W.K.M. uchowaj Boże odmienić nie chciał przedsięwzięcia swego (ibid.: 23).

Dobre się to widzi W.K.M. Zadzierżyć przy sobie osobę tę, do której przykłonić-eś niejako raczył umysł i serce swoje Królewskie: ale to dobre nie jest, bo jedno te rzeczy są dobre, które są uczciwe (ibid.: 24).

Przytoczone przykłady ilustrują jeden z podstawowych kontrastów pojawiających się u Górnickiego, oparty na antytezie modalnej, wyraża on bowiem porównanie mniemania z wiedzą pewną, tego, co się wydaje, z tym, co jest. Na takie przeciwstawienie i jego rolę w konstruowaniu wywodu zwrócili uwagę badacze francuscy i rosyjscy (por. Ducrot 1989; Киселева, Пайяр 1998). Według Oswalda Ducrota wypowiedzenia typu *p mais q* odzwierciedlają złożony proces argumentacyjny realizowany w przeciwnych kierunkach i przez dwóch różnych wypowiadających się: E_1 i E_2 . Pierwszy człon konstrukcji – *p* stanowi argument dla pewnego wniosku *r* i jest właściwy dla E_1 , drugi – *q* stanowi argument dla konkluzji odwrotnej *nie-r* i należy do E_2 . Jakkolwiek mówiący (E_2) deklaruje, że zgadza się z sądem E_1 , „przyzwala” na ów sąd, to ostatecznie dystansuje się od niego (Tutak 2003: 137). Na przykład w drugiej konstrukcji należącej do serii (14) na *p* składają się dwa paralelnie zbudowane kolony podkreślane anaforą (*rozumiemy*). Pozorna zgoda zostaje unieważniona w *q* wprowadzanym przez spójnik przeciwstawny „lecz (ona [...] żoną W.K.M. a Królową Polską być nie może)”²⁵. Warto zauważyć, że do rozerwanego członu *q* zostają wstawione segmenty, które stanowią jego uzasadnienie i potwierdzają reinterpretację *p* jako sądu niepełnego, niedokładnego. To właśnie *q* jako następnik w okresie retorycznym wyraża stanowisko mówiącego i determinuje dalszy rozwój argumentacji. Konstrukcje tego typu są silnie nacechowane polemicznością. Określa się je mianem „iluzji zgody”, pozorowanego ustępstwa (ibid.).

W podsumowaniu artykułu o tekstowych funkcjach dwukropka na przykładzie *Dziejów w Koronie Polskiej* warto odnotować to, że w ciągu dwóch stuleci w wydaniach pamiętnika Górnickiego zaszło wiele zmian. Dotyczyły one ramy literacko-wydawniczej dzieła²⁶, (orto)grafii, w tym pisowni wielką i małą literą, innowacje wiązały się także z interpunkcją. Żadna z edycji nie powieliła sposobu użycia znaków przestankowych znanego z pierwodruku, natomiast najbliższe pierwszemu wydaniu *Dziejów...* są w tym zakresie wydania XVIII-wieczne. Świadczą o tym choćby dane liczbowe związane z użyciem dwukropka. I tak w wydaniu z 1637 r. dwukropek występuje 630 razy, na podobnym poziomie utrzymuje się jego użycie w edycjach

25 Wypowiedzenie *q* konstryuuje zaprzeczony czasownik modalny jako wykładnik modalności deontycznej (por. Jędrzejko 1987), co sprawia, że *q* jest zakazem kierowanym do króla Zygmunta Augusta.

26 *Dzieje...* z 1637 r. zaopatrzył w przedmowę (taka nazwa gatunkowa pojawia się w żywej paginie) syn Górnickiego, Łukasz. Jej adresatem był król Władysław IV, którego herb umieszczono na odwrocie karty tytułowej. W kolejnych wydaniach *Dziejów...* dedykacja Górnickiego wprawdzie występowała, ale stanowiła tylko jeden z elementów obudowy paratekstowej dzieła. *Dzieje...* z 1750 r. poprzedził przemową edytor Józef Załuski (na odwrocie karty tytułowej widnieje herb Załuskich), który dołączył też „specyfikację” sześciu dzieł „w druku będących Łukasza Górnickiego”. *Dzieje...* z 1754 r. zostały wyposażone w trzy cytaty (z *Księgi Powtórzonego Prawa*, z *Historii Kościoła* Nicefora Kaliksta Ksantopula i z *Mówcy* Cycerona) w funkcji mott. W *Dziejach...* z 1805 r. na stronach 271–272 pomieszczono podstawowe informacje o Górnickim i jego dziełach, z kolei edycji K.J. Turowskiego towarzyszy przemowa podpisana przez wydawcę 15 maja 1855 r.

z 1750 r. i 1754 r. (odpowiednio 631 i 608 wystąpień). Rzadziej pojawia się w wydaniach XIX-wiecznych: w edycji z 1805 r. odnotowałam 555 wystąpień dwukropka, z roku zaś 1855 – 222 wystąpienia. W tych wydaniach dochodziło do znacznych zmian ilościowych i jakościowych w użyciu dwukropka (w stosunku do pierwodruku). Najwięcej innowacji w tym zakresie przyniosła edycja sanocka, w której jako ekwiwalent dwukropka pojawił się myślnik, jest to jednak wydanie niepełne²⁷. Zwróciłam już uwagę na to, że dwukropek był wprowadzany (w szczególności zamiast innego znaku) przed przytoczeniem i wyliczeniem. Inne zmiany w użyciu dwukropka to jego redukcja oraz zastąpienie go przez inny znak interpunkcyjny. Zmiany te, związane z wygaszaniem funkcji dwukropka, dotyczyły głównie okresu retorycznego. Dwukropek przestał być znakiem niezbędnym w wewnętrznym podziale periodu, nie służył już podkreśleniu paralelizmu członów tworzących zestroje czy adwersatywnego charakteru kolonów. W edycjach XIX-wiecznych jako zamiennik tekstowy dwukropka najczęściej był stosowany średnik. Z pozostałych znaków warto wymienić przecinek, kropkę, nawias i myślnik.

Przedstawione w artykule rozważania mają charakter rekonesansu badawczego, pozwoliły jednak na rozpoznanie funkcji pełnionych przez dwukropek w konkretnym tekście. Umożliwiły także postawienie kilku zagadnień dotyczących funkcjonowania dwukropka w dawnych tekstach, które powinny się stać przedmiotem analizy językoznawczej:

- dwukropek jako jeden z sygnałów delimitacji tekstu, w szczególności występowanie po dwukropku członów zapisywanych wielką lub małą literą;
- pozycja dwukropka w zasobie znaków przestankowych, jego ekwiwalenty w kontekście funkcji przypisanych dwukropkowi;
- stosunek dwukropka do wyrażen funkcyjnych (spójników, zaimków względnych) wprowadzających człony, które następują po dwukropku;
- dwukropek jako jedyny (typograficzny) wykładnik relacji między członami;
- genologiczny aspekt funkcjonowania dwukropka, to znaczy jego związek z określonym typem tekstów²⁸;
- funkcje dwukropka w opracowaniach normatywnych dotyczących interpunkcji (w Polsce od 2. połowy XVIII w.).

27 Wydawca opuścił pięć fragmentów, krótszy, wykropkowany w mowie Boratyńskiego – od „ale i rozum” do „zdrowa rada” (Górnicki 1855: 20), oraz dłuższe: w zapisie 1553 r. – od „Po tańcach” do „wojewoda także” (ibid.: 44), w mowie Czarnkowskiego – od „Co gdy się stało” do „wstyd zaprzedała” oraz od „I mógłżeś” do „drugą córką” (ibid.: 58) oraz w zapisie 1570 r. – od „Tam na Moskwi” do „i odprawił” (ibid.: 133).

28 Analiza funkcji dwukropka w przemowach dedykacyjnych i w oracjach pochodzących z *Dziejów...* potwierdziła pozycję tego znaku przestankowego w jednym z najważniejszych gatunków prozy artystycznej w dawnej Polsce. W przypadku funkcji dwukropka wydzielonych w partiach narracyjnych *Dziejów...* należy je sprawdzić w badaniach tekstów reprezentujących dziejopisarstwo staropolskie.

Źródła

Edycje *Dziejów w Koronie Polskiej*

- GÓRNICKI Ł., 1637, *Dzieje w Koronie Polskiej. Z przytoczeniem niektórych postronnych rzeczy: od Roku 1538. aż do roku 1572.* Przez J.M.P. Łukasza Górnickiego, Tykocińskiego i Wasilkowskiego Starostę, spisane. A teraz nowo wydane Przez J.M.X. Łukasza Górnickiego, Kanonika Wileńskiego Warmińskiego I.K.M. Sekretarza, Kraków, sygn. BJ 67123 I.
- GÓRNICKI Ł., 1750, *Dzieje W Koronie Polskiej Za Zygmunta I. i Zygmunta II. Augusta Aż do śmierci Jego Z przytoczeniem Niektórych postronnych Rzeczy od roku 1538. aż do Roku 1572.* [...] A teraz nowo wydane Przez J.Z.R.K., Warszawa, sygn. BJ 18996 I.
- GÓRNICKI Ł., 1754, *Dzieje w Koronie Polskiej za Zygmunta I. i Zygmunta Augusta aż do śmierci jego, Z przytoczeniem niektórych postronnych Ciekawości. od Roku 1538. aż do Roku 1572.* [...] Na żądanie wielu, za Staraniem. Jaśnie Wielmożnego JMci Pana Franciszka Bielińskiego Marszałka Wielkiego Koronnego temi czasy powtórnie przedrukowane, Warszawa, sygn. BJ 390821 I.
- GÓRNICKI Ł., 1805, *Dzieje w Koronie Polskiej, z przytoczeniem niektórych postronnych rzeczy, od roku 1538., aż do roku 1572., którego Król Zygmunt August umarł,* „Wybór Pisarzy Polskich. Historia”, t. 15, Warszawa, s. 268–482, sygn. BJ 373943 II.
- GÓRNICKI Ł., 1855, *Dzieje w Koronie Polskiej od r. 1538 do r. 1572,* wyd. K.J. Turowski, Sanok, sygn. BJ 516713 I.

Edycje mów

- GÓRNICKI Ł., 1788, *Clarissimi Viri Lucae Gornickij [...] Actio adversus Demetrium et pro Demetrio, Latine versa [...] / Sławnego Męża Łukasza Górnickiego [...] Sprawa przeciw Dymitrowi i za Dymitrem po łacinie przełożona a ku pożytkowi młodzi obojej mowy i wymowy uczącej się obu języków kształtem* wydana, Wilno, sygn. BJ 22924 II.
- Mowy wyborne. Po większej części z starożytnych mówców i dziejopisów zebrane ku sławie i pożytkowi narodu* wydane, t. 1, Wilno 1784, sygn. BJ 51435 I.
- Mowy wyborne z różnych polskich krasomówców i dziejopisów wyjęte, a ku sławie i pożytkowi Polaków z przydatkiem listów* wydane, Lublin 1759, sygn. BJ 390065 I.

Literatura

- ARYSTOTELES: *Retoryka*, [w:] W. Madyda (oprac.), *Trzy stylistyki greckie*, Wrocław 1953, s. 3–80.
- BAJEROWA I., 1986, *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, t. 1: *Ortografia, fonologia z fonetyką, morfonologia*, Katowice.
- BARYCZ H., 2003, *Wstęp*, [w:] Ł. Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*, „Skarby Biblioteki Narodowej”, Wrocław, s. V–LXIV.
- BENTKOWSKI F., 1830, *O znakach przecinkowych w piśmie czyli o znakach pisarskich*, Warszawa.
- DDP: J. Pirożyński (red.), *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, cz. 2: *Wiek XVII–XVIII*, Kraków 2000.
- DUCROT O., 1989, *Zarys polifonicznej teorii wypowiedzenia*, „Pamiętnik Literacki” LXXX, s. 257–303.

- FOREMNIAK K., 2014, *O sztuce przestankowania w Polsce i we Włoszech. Rozwój normy interpunkcyjnej od XVI wieku do współczesności*, Warszawa.
- GODYŃ J., 2009, *Retoryka w pieśni pasyjnej Władysława z Gielniowa, Psalterzu floriańskim i Kazaniach tzw. świętokrzyskich (funkcje średniowiecznej interpunkcji)*, [w:] idem, *Studia historycznojęzykowe, edytorskie, kulturalnojęzykowe*, „Biblioteka LingVariów”, t. 4, Kraków, s. 217–231.
- GÓRNY W., 1966, *Składnia przytoczenia w języku polskim*, [w:] A. Wierzbicka, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu*, W. Górny, *Składnia przytoczenia w języku polskim*, „Historia i Teoria Literatury. Studia, Teoria Literatury”, nr 5, Warszawa, s. 283–405.
- GÓRSKI K., 1978, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa.
- JĘDRZEJKO E., 1987, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, „Prace Instytutu Języka Polskiego”, 65 [i.e. 64], Wrocław.
- JUDA M., 2001, *Pismo drukowane w Polsce XV–XVIII wieku*, Lublin.
- KACZMAREK M., 1966, *Wstęp*, [w:] R. Pollak (red.), *Antologia pamiątek polskich XVI wieku*, Wrocław, s. V–LXXXV.
- KALICKI T., 1965, *Z zagadnień składni retorycznej*, „Zeszyty Naukowe UJ” „Prace Językoznawcze” nr 15, s. 211–254.
- Киселева К., Пайяр Д. (red.), 1998, *Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания*, Москва.
- LICHAŃSKI J.Z., 1998, *Łukasz Górnicki. Sarmacki Castiglione*, Warszawa.
- MAŁECKI A., 2010, *Łukasz Górnicki – autor Dziejów w Koronie Polskiej*, [w:] Ł. Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*, Wrocław, s. V–XI.
- POLLAK R., 1961, *Wstęp*, [w:] Ł. Górnicki, *Pisma*, oprac. R. Pollak, t. 1, s. 5–45.
- POLLAK R., 1984, *Dzieje w Koronie Polskiej*, [w:] J. Krzyżanowski (red.), *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 1, Warszawa, s. 226.
- PTSS: *Polonia typographica saeculi sedecimi. Zbiór podobizn zasobu drukarskiego tłoczni polskich XVI stulecia*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa. I: *Kasper Hochfeder. 1503–1505*, oprac. K. Piekarski, Warszawa 1936; II: *Jan Haller. 1505–1525*, oprac. K. Piekarski, Warszawa 1937; III: *Pierwsza drukarnia Floriana Unglera. 1510–1516*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1959; IV: *Jan Haller. 1505–1525*, oprac. H. Kapełuś, Wrocław 1962; V: *Druga drukarnia Floriana Unglera. 1521–1536*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1964; VI: *Druga drukarnia Floriana Unglera. 1521–1536*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1966; VII: *Druga drukarnia Floriana Unglera 1521–1536*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1970.
- ROSPOND S., 1961, *Język i artyzm językowy Jana Kochanowskiego*, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A”, nr 68, Wrocław.
- TUTAK K., 2003, *Leksykalne nieczasownikowe wykładniki modalności epistemicznej w autobiografiach*, Kraków.
- TUTAK K., 2013, *O dedykacjach w drukach polskich XVI i XVII wieku (grafia i interpunkcja)*, „Biblioteka LingVariów”, t. 16, Kraków.
- WIERZBICKA A., 1966, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu*, „Historia i Teoria Literatury. Studia, Teoria Literatury”, nr 5, Warszawa, s. 7–278.

**Textual functions of the colon:
using the example of Łukasz Górnicki's *Dzieje w Koronie Polskiej*
Summary**

The paper analyses the textual functions of the colon in 1637–1855 editions of Łukasz Górnicki's *Dzieje w Koronie Polskiej*. The colon, as an element of rhetoric-intonational punctuation, served to organize and to adequately manage the textual matter. In 19th c. editions of *Dzieje...*, we observe a snuffing out of textual functions of the colon, in connection with the transition to the syntactic-logical punctuation.